

У грудні 2010 р. було зареєстровано два проекти закону України «Про вищу освіту», що викликало чималий суспільний резонанс (у т. ч. протести студентів, листи іноземних послів на захист Києво-Могилянської академії, шквал критики від провідних освітян, академіків НАНУ та іншої поважної громадськості).

Наприкінці 2011 р. ситуація, схоже, повторилася. Протягом минулого року зареєстровані законопроекти один за одним були зняті з розгляду, натомість в останні дні роботи Верховної Ради минулого року їх місце посіли два нові документи, зареєстровані під номерами 9655 (від Кабінету Міністрів України) та 9655-1 (авторства депутатів А. Яценюка і Л. Оробець). Окрім них 6 січня 2012 р. внесено ще й оновлений законопроект від депутата Ю. Мірошниченка під реєстраційним номером 9655-2.

<...> Автори законопроекту № 9655 виявили максимальний консерватизм, боцїмто модернізуючи застарїлу систему підготовки наукових кадрів вищої квалїфікації. Нагадаємо, що, за статистикою МОНМС, чинна система аспїрантури вкрай неефективна, і лише 25 % вступників приводить до захисту (не в межах наданих для цього трьох рокїв, а будь-коли по їх завершеннї) – а це шаленї втрати держаного бюджету! Однак КМУ на таку статистику не зважає: у документї запропоновано ступїнь кандидата наук перейменувати на прийнятого у свїтї «доктора фїлософїї», не змїнюючи при цьому ані сутї підготовки молодого науковця (тобто змїсту, контенту аспїрантури), ані методїв перевїрки якостї «випускового продукту». Просто строк аспїрантури продовжено до чотирьох рокїв (ст. 6 п. 7), що, ймовїрно, призведе до ще бїльших бюджетних витрат на неефективну підготовку аспїрантїв.

Заради справедливостї маємо зазначити, що в законопроект внесена вимога засвоєння аспїрантом «вїдповїдної освїтньо-наукової програми», але чи буде така програма вїдповїдати стандарту структурованої докторської програми, прийнятому в ЄС, лишається незрозумїлим. Представлений документ демонструє, що освїтня складова підготовки молодих науковцїв залишиться мїнімальною, бо законопроектом передбачено, що аспїрантура виконуватиметься не виключно в унїверситетах (як це прийнято в ЄС), а й в їнститутах Академїї наук, де дослїдницька складова підготовки, можливо, ї сильна, але освїтня – практично вїдсутня.

У законопроектї Ю. Мірошниченка це питання пропонується врегулювати через механїзм узгоджених мїж унїверситетами (академїями, їнститутами) ї науковими установами освїтньо-наукових програм (ст. 4). Бїльше того, через перехїднї положення законопроекту № 9655-2 представник Президента в парламентї пропонує внести змїни до Закону «Про

наукову та науково-технічну діяльність», де чітко має вказуватися, що «здобуття наукового ступеня доктора філософії здійснюється у вищих навчальних закладах шляхом засвоєння відповідної освітньо-наукової програми. Наукова складова цієї програми може здійснюватися також науковими установами спільно з вищими навчальними закладами за узгодженими між ними освітньо-науковими програмами» (ст. 19).

Програма економічних реформ Президента України основним індикатором успіху реформи вищої освіти визначає «присутність ВНЗ України в основних міжнародних рейтингах найкращих університетів». І тут нема що заперечувати. Але ж усі такі рейтинги формуються на базі не тільки і не стільки освітньої складової, скільки наукових здобутків університету, це основне свідчення його успішності. Світовий досвід показує, що наукова діяльність найрезультативніша саме на рівні пошукових досліджень, які провадяться для здобуття наукового ступеня. Відтак сутнісна, а не декоративна (шляхом переназivanja) реформа аспірантури вкрай необхідна – і то не лише задля «адаптації до вимог Болонського процесу», а й для сутнісного розвитку науки та освіти. Без інтеграції НАНУ та галузевих академій наук з вищими навчальними закладами (хай поки навіть без порушення майнових питань), без завбаченого законом і підкріпленого фінансами спільного провадження структурованих докторських програм європейського зразка входження українського ВНЗ в топ-500 лишиться недосяжним.

Очевидно, що така ґрунтовна реформа вітчизняної системи підготовки науковців і викладачів потребує запиту «з низів» – самі ВНЗ і наукові установи мають розуміти, що діюча аспірантура себе вичерпала, що ресурси треба об'єднувати в нових формах підготовки. Проте реформаторські інтенції слід також підкріпити «зверху», і тут консерватизм авторів законопроекту, внесеного Кабінетом Міністрів, вражає. Законопроект № 9655 не передбачає жодного стимулу для впровадження змістовних програм підготовки докторів філософії за європейським зразком.

Натомість пропонується залишити в силі діючу систему постійних спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій (ст. 7), тоді як у світі діє принцип одноразових і справді високоспеціалізованих учених рад, що формуються університетом щоразу під конкретну дисертацію; у дипломі доктора філософії має вказуватися не ВНЗ чи наукова установа, де здійснювалася підготовка докторанта (за якість якої і несе відповідальність ця інституція), а лише ВНЗ або установа, де захищалася дисертація (ст. 9). Хоч у законопроекті не передбачено існування ВАК, діюча система централізованого державного (а не персоналізовано фахового) контролю за

якістю дисертацій залишається без змін. Функції, які донедавна виконував ВАК, за задумом Кабінету Міністрів, виконуватиме МОНМС, яке «формує мережу спеціалізованих учених рад та експертних рад, проводить експертизу дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора філософії і доктора наук, затверджує або скасовує рішення спеціалізованих учених рад про присудження наукових ступенів доктора філософії і доктора наук» (ст. 17, п. 22). Нагадаємо, що в жодній країні ЄС жодному міністерству освіти не надано право скасовувати рішення ради із захисту дисертації. У європейській практиці присудження диплому доктора філософії є виключною компетенцією вищих навчальних закладів і наукових установ, що діють при них.

У більшості країн ЄС здобуття ступеня доктора філософії вважається остаточним підтвердженням здатності людини займатися науково-освітньою діяльністю. Для отримання такого «вхідного квитка» до вищої школи і науки здобувач має захистити дисертацію. Але вимога до вже сформованого науковця писати і захищати ще й другу дисертацію задля здобуття вищого ступеня – доктора наук – (як це декларовано ст. 6 законопроекту КМУ) жодним чином не відповідає європейським нормам, де такий ступінь прийнято присуджувати шляхом «габілітації» – тобто за кількістю опублікованих праць. До речі, саме такий механізм передбачений змінами до Закону «Про наукову та науково-технічну діяльність» (ст. 19), запропонованими в перехідних положеннях законопроекту Ю. Мірошниченка (№9655-2) (*Винницький М. У Європу – через МОНМС, або Суперечності законопроектів «Про вищу освіту» // Дзеркало тижня. Україна*(http://dt.ua/EDUCATION/u_evropu_cherez_monms_abo_superechnosti_zakonoproektiv_pro_vischu_osvitu-95505.html). – 2012. – 13–20.01).